

**Tradicionari
de Mallorca**

Basat en el calendari
folklòric de Rafel Ginard

TRADICIONARI DE MALLORCA

TRADICIONARI #05

Setmana Santa i Pasqua

Fundació Mallorca
Literària

Departament de Cultura, Patrimoni
i Política Lingüística
Consell de Mallorca

QUAN HO CELEBRAM?

(any 2018)

23 DE MARÇ	Divendres de Dolors
25 DE MARÇ	Diumenge del Ram
29 DE MARÇ	Dijous Sant
30 DE MARÇ	Divendres Sant
31 DE MARÇ	Dissabte Sant o Dissabte de Glòria
1 D'ABRIL	Diumenge de Pasqua o de Resurrecció
2 D'ABRIL	Segona festa de Pasqua
8 D'ABRIL	Diumenge de l'Àngel
20 DE MAIG	Pàsqua Granada

*Si cada dia fos festa
i Nadal de mes en mes,
i Pasco cada setmana,
i sa corema mai vengués!*

QUÈ CELEBRAM?

La Setmana Santa és el conjunt de celebracions dels cristians catòlics que tenen lloc entre el divendres abans del **Diumenge del Ram** o el conegut com a **Divendres de Dolors**, i el **Diumenge de Resurrecció**. A partir d'aquest diumenge entrem en el cicle de Pasqua, que té una duració de 50 dies, des del **Diumenge de Resurrecció** o **Pasqua Florida** fins a **Pentecosta** o **Pasqua Granada**. Es tracta del període en què la comunitat cristiana commemora els tres grans misteris de la redempció: la Passió, Mort i Resurrecció de Jesús de Natzaret, un material mític que de fet, trasllada a la nova religió els trets principals del mite de Dionís i de tants altres reis o déus estacionals que han de morir per renéixer. Es tracta, per tant, de la festivitat més important de l'any cristià. Cada una de les fites festives del cicle es correspon a un dels passatges bíblics que narren els darrers moments de la vida de Jesucrist a la Terra. El **Divendres de Dolors** refereix al dolor que patí Maria al conèixer el destí tràgic del seu fill. El **Diumenge del Ram** commemora l'entrada de Jesucrist a Jerusalem juntament amb els seus deixebles durant la Pasqua jueva. El període a partir de l'horabaixa del Dijous Sant fins a la matinada del Diumenge de Pasqua se'l coneix com a **Tríduum Pasqual** i és el coronament de tot l'any litúrgic. L'episodi del Sant Sopar, l'últim sopar de Jesucrist amb els deixebles abans de ser traït per Judes Iscariot correspon al **Dijous Sant**, i el **Divendres Sant** es commemora la mort de Jesucrist a la creu. El tercer dia del Tríduum

és el **Diumenge de Pasqua** en què es celebra la resurrecció de Crist i l'inici del **Temps Pasqual** que conclourà el dia de **Pasqua Granada**, en el que es commemora el davallament de l'Esperit Sant sobre els apòstols i l'inici de llur activitat evangelitzadora.

Els primers cristians celebraven la resurrecció de Crist el mateix dia que la pasqua jueva, fins que l'any 325 el I Concili de Nicea va separar totes dues festes, fixant-la al diumenge següent de la lluna plena a l'equinocci de primavera (21 de març). D'aquesta manera la data de Pasqua pot variar entre el 22 de març i el 25 d'abril.

Es tracta d'una festa de primavera, en què el cicle de mort i resurrecció apareix lligat al cicle anual de la natura que es renova després de l'hivern. De fet, els mots de Pasqua **Florida**, Diumenge del **Ram**, el sermó del *ramellet* del coremer el diumenge de Resurrecció o Pasqua **Granada**, ens donen compte del procés de granació i fructificació dels cereals, els fruiters i les plantes.

El pare Ginard en el seu *Calendari Folkloric* es plany de la poca consciència del valor paisatgístic que tenien els pagesos.

Amb les festes de Pasqua florida, festa primaveral, coincideix l'esclat de la primavera a Mallorca. Com que el poble no sent l'encís de la vegetació i paisatge, hi molt poc folklore d'aquesta estació. En no esser allò de:

*Rossinyol de primavera,
ja pot començar a cantar
perquè m'han dit que ja hi ha,
a redols, qualche cirera.
(Sant Joan).*

La Pasqua a les cultures antigues

Fa milers d'anys, a les cultures mediterrànies, es celebrava l'inici de la primavera i l'acabament del fred de l'hivern amb festes que solien coincidir amb la primera lluna plena. De fet en els antics calendaris la primavera marcava l'inici de l'any i d'aquí el prefix prima- que s'ha conservat a la paraula.

Les danses laberíntiques

En aquestes festes de celebració de l'arribada de la primavera es menjava pa sense llevat (com posteriorment faran els jueus) i es realitzaven danses laberíntiques, amb pautes complicades. Aquests patrons s'han observat a llocs tan distants com el País de

Gal·les (cultura celta) o el nord-est de Rússia. Aquesta dansa es ballava, segons la *Història natural* de Plini, a Troia, i sembla ser que també va ser introduïda a Britània, cap al tercer mil·lenni abans de la nostra era per immigrants neolítics d'origen africà. D'acord amb l'historiador i novel·lista Robert Graves (1955), el laberint del Minotaure de Cnosos no seria un vertader laberint, sinó un patró de la dansa ritual de Creta.

Els misteris eleusins

Els misteris d'Eleusis eren els ritus pagans, dirigits pels epígrafs, que es feien a la ciutat d'Eleusis per al culte a la tríade divina formada per Demèter, Persèfone i Iacús.

Hi havia dos graus de misteris, els menors i els majors (amb pena de mort per a qui els revelés a una persona no iniciada). Els menors començaven amb una processó per a recordar la recerca de Demèter de la seva filla, incloent-hi una aturada per a cridar acudits obscurs. Després es quedaven un dia en dejú, per commemorar l'arribada de l'hivern, quan la deessa no va permetre el creixement dels conreus, i acabaven amb un banquet, commemoració de la primavera. Llavors començaven els ritus dels misteris majors, els més secrets. Alguns estudiosos creuen que en aquesta segona part l'experiència mística es devia a la ingestió d'alguna substància al·lucinògena.

La celebració es remunta fins al 1500 aC. L'any 300 aC, van passar a dependre de la polis local, com una festa tradicional. La fama d'aquesta celebració va traspasar les fronteres de Grècia, per exemple Ciceró en parlava favorablement. Al segle IV, amb el cristianisme com a religió oficial a tot el territori de l'imperi es va prohibir aquest ritu i tots els altres cultes pagans. El darrer santuari dedicat va ser enderrocat el 395 per Alaric I.

Es creu que els misteris d'Eleusis són molt antics i que deriven de pràctiques religioses del període micènic, és a dir anteriors a l'edat fosca grega. Entre els historiadors moderns hi ha un corrent que interpreta aquests misteris com a una pràctica que tenia l'objectiu d'elevat l'ésser humà per damunt de l'esfera humana i anar cap al món diví i assegurar la seva redempció transmutant-lo en déu i així adquirint la immortalitat. Els estudis comparatius mostren paral·lelismes entre aquests ritus grecs i altres sistemes semblants (alguns més antics encara) practicats a l'Orient Mitjà. Aquests cultes de tipus místic eren: el d'Isis i Osiris a Egipte, el d'Adoni a Síria, els misteris practicats a Pèrsia i el culte frigi dels Cabirs. Alguns acadèmics opinen que els cultes efectuats a Eleusis eren una continuació dels cultes minoics, probablement influïts pels de l'Orient Mitjà.

Segons George E. Mylonas, els misteris menors es feien de forma regular una vegada a l'any als inicis de la primavera o del mes de la floració, l'*antesterion*, mentre que els misteris majors es feien un cop a l'any i cada quatre anys se celebraven amb gran esplendor en la festa anomenada *penteteris*. Kereny coincideix amb aquesta valoració: "Els misteris menors se celebraven a Agrai durant el mes de l'*antesterion*, el nostre febrer... però els iniciats no eren admesos a l'*epopteia* (els misteris majors) que es fessin aquell mateix any, només en els que es feien al setembre de l'any següent".

Aquest cicle va continuar durant uns dos mil·lennis. En l'himne Homèric a Demèter, es diu que el rei Celeu va ser la primera persona en aprendre els ritus secrets del seu culte i, a més, va ser un dels primers sacerdots d'aquesta deessa, juntament amb Diocles, Eumolpos, Polyxeinus. Triptòlem, el fill de Celeu va aprendre els secrets de l'agricultura ensenyats per Demèter.

Sota el govern de Pisístrat d'Atenes, els misteris d'Eleusis van esdevenir d'àmbit panhel·lènic i els peregrins venien de tota Grècia i més enllà per participar-hi. Cap a l'any 300 aC, l'estat va prendre control dels misteris i se'n van fer càrrec dues famílies els Eumolpidae i els Kerykes. Això va portar a un gran augment en el nombre d'iniciats. Els únics requisits per ser un iniciat eren: estar lliure de "pecat de sang" (no haver comès assassinat) i no ser un "bàrbar" (no ser capaç de parlar grec), tant els ciutadans lliures com els esclaus estaven admesos ja fossin homes o dones.

Pasqua jueva

Els jueus començaren a celebrar l'època del pas de l'hivern a la primavera per commemorar el seu èxode de l'Egipte (aproximadament el aC).

Els sacerdots jueus, en lloc de lluitar contra l'ús *goi* (gentil) egipci, preferiren ajuntar aquesta setmana amb la seva pròpia festa d'independència i donar-li un nou significat, relacionant-la amb la seva sortida d'Egipte. El pa no fermentat vindria a recordar la fugida amb presses en la que faltà temps per fer fermentar el pa.

El *Péssah* jueu s'origina en la història narrada a la *Bíblia* (Èxode 12.5-14), de què el déu Jahvé "passà" de llarg i no matà als primogènits israelites a Egipte.

«Triaran un anyell [...], agafaran la seva sang per untar els pals i la part superior de les seves portes. El menjaran tot rostit, amb el seu cap i les seves entranyes, amb pans sense llevat. [...] Jo recorreré Egipte i donaré mort a tots els

primogènits dels egipcis i dels seus animals. [...] En veure la sang del corder passaré de llarg de les vostres cases.»

També es relaciona la pasqua amb el "pas" del Mar Vermell (Èxode 14.5-30). Es creu que malgrat que la *Bíblia* diu que foren: «Sis-cents mil homes a peu, sense comptar els infants. També fugí amb ells una immensa multitud de gent de tota classe, i grans ramats d'ovelles i vaques», aquesta xifra fabulosa sols vol expressar la importància religiosa d'aquesta fugida. En realitat els que sortiren amb Moisès devien ser bastant menys de 100 famílies. S'ha de tenir en compte que els israelites eren pastors i no podien viure amb menys de deu animals per família. Una tropa de més de 300 persones hauria d'anar amb unes 2000 ovelles i rucs; els pous d'aigua del Sinaí i els seus oasis no permetien el trànsit de ramats més importants.

COM HO CELEBRAM?

*Sa roba negra fa planta;
un vestit me'n compraré.
Vestit de dol jo aniré
tota sa Setmana Santa.*

Les fites del calendari: costums, teatre litúrgic i processons

Divendres de Dolors

El **Divendres de Dolors** se celebra a Palma la processó dels estendards. S'inicia el recorregut als voltants de la plaça de l'Olivar per acabar a l'església de Sant Francesc, on posteriorment es llegeix el pregó. En aquesta processó hi participen tres membres de cada confraria portant el seu estendard.

Diumenge del Ram

El calendari de **Setmana Santa** s'inicia amb el **Diumenge del Ram**. Gairebé a tots els pobles de Mallorca es fa un ofici solemne per després beneir els rams d'olivera o les palmes, en record a l'entrada triomfal de Jesús a Jerusalem, on fou rebut amb palmes i branques de llorer i olivera. En alguns indrets fins i tot es fa una processó que escenifica l'entrada de Jesús damunt d'una somera, com per exemple a Lloseta, on un jove que representa a Jesús dalt d'una somera cavalca fins a l'entrada del poble i els fidels l'acompanyen portant rams d'olivera.

A Mallorca les palmes normalment eren obra de monges i tots els convents de monges de Ciutat n'enviaven al bisbe qui les repartia als alts càrrecs eclesiàstics i a les principals autoritats civils. El fet que s'esquincés una branca de palmó, sobretot si

era abans de beneir-lo, era interpretat com un averany molt dolent i fatídic degut a què segons la llegenda Judes portava el palmó mig trencat quan feren l'entrada a Jerusalem. La benedicció de rams és comuna a tots els pobles cristians, i en molts els adornen amb aliments, flors, sobretot violetes que eren de les poques flors que ja havien florit, o cintes decoratives.

Les branques d'olivera i les palmes beneïdes el Diumenge del Ram són penjades als balcons perquè hom considera que protegeixen dels llamps i les tempestes. I les que sobren que no s'han repartit són cremades per estotjar la seva cendra pel Dimecres de Cendra de l'any següent.

Hi ha pobles que duïen el ram a l'església a beneir. (Llucmajor); a altres donen el ram a l'església (Sant Joan, Santanyí). Les palmes beneïdes, les posen als retxats dels balcons per aturar es llamps. També penjaven els rams beneïts als arbres perquè no hi peguessin llamps. L'horabaixa la gent se vestia de dol. (Montuïri).

Segons la tradició el Diumenge del Ram s'estrenava qualque peça de roba i s'hi anava tan mudat com es podia. Segons Amades el fet d'estrenar una peça de roba aquest dia perjudicava al dimoni i depenia de la importància de la peça estrenada se li feia caure un dit, se'l feia borni o li queia la cua.

També era costum que les dones embarassades i les comares anessin a beneir blens de cotó per fermar el llombrígol dels nadons.

Al *Calendari Folklòric*, Rafel Ginard descriu el costum d'anar a captar figures el Diumenge del Ram.

A les escoles posaven punt des d'avui fins al dilluns de l'àngel. Captaven figures. Hi ha cançons amb tonada pròpia. Les sagristies o magatzems fan olor d'olivera i llorer.

*“No les mos doneu forneres,
negres com ara cerol
Donau-mos de ses primeres
que posàreu an es sol.”
(Llucmajor).*

A Montuïri encara era viva la tradició de captar figures, fins fa ben poc. Estols de bergantells, anaven a les cases conegudes on hi havia al·lotes i cantaven figures. Els treien un plat blanc de figures, les recollien un paner i llavors, les duïen a les monges.

A Mallorca després de l'ofici feien el *Passi*, que era com una mena de diàleg descriptiu de la Passió, que durava uns deu minuts i era cantat per tres sacerdots que interpretaven a Jesús, a un evangelista i el tercer, al poble.

Avui dia la celebració religiosa acaba en molts pobles amb la predicació dels *Dotze Sermons*. Ara es fa dins de l'església però antigament s'escenificaven els *Dotze Sermons* a l'aire lliure. Era anunciada a toc de campana i anava presidida per un

entremès, que representava a Jesús quan el duïen al calvari. Jesús duïa una corda lligada al coll, la qual estirava un saió que portava una llarga trompeta i que era el que obria la marxa. Acompanyaven a Jesús el bon i mal lladres i tres altres saions. Darrere el grup els seguia un gran nombre de penitents, amb llargues vestes i caraputxes, darrere hi anaven els clergues i tancaven la processó una gran quantitat de dones que passaven el rosari fent molta de remor a conseqüència del res. Els figurants ho eren com a acte de penitència i solien pagar una quantitat per poder-lo fer. Segons Amades, Jesús pagava cinc pessetes, els altres figurants deu rals i els penitents dues pessetes.

Després de la processó dels *Dotze sermons*, sortien els *enrestats*: un seguici d'homes que feien el mateix curs que la processó. Anaven descalços, arremangats, mig espitregats. Portaven entravessada damunt l'espatlla, una barra o biga de fusta i anaven amb els braços estesos lligats a la biga.

Mereix atenció la **Fira del Ram** que s'inaugura a Palma a principis de març i té els seus orígens en el costum que tenien els ciutadans d'acudir al convent de Santa Margalida a reverenciar la Santa Faç que, el Diumenge del Ram, era exposada a veneració pública. El quadre on es reproduïa la cara de Crist, l'havia enviat un cardenal de Roma vers la meitat del segle XV. Assistia tanta gent a la festa que, aviat, també hi acudiren firaires. Antigament la fira estava ubicada al carrer de la Concepció –on anaren a parar les monges del convent de Santa Margalida després de la desamortització de Mendizábal (1837)– i posteriorment ocupà els espais més grans de davant l'Hospital i després la Rambla. Els primers cavallets –que serien les atraccions a les quals estam acostumats avui en dia– foren propietat d'un vell matrimoni napolità. Altres fires varen tenir el seu origen lligat a la celebració de l'entrada de la **Pàsqua**, com el cas del famós Mercat del Ram de Vic. Aquest mercat està documentat des de l'any 875 i allà s'hi venien palmons, palmes, branques d'olivera i llorers florits.

Dijous Sant

Són dies de dol, d'abstinència, de silenci, al llarg dels quals, per exemple, estava prohibit tocar les campanes de les esglésies i eren substituïdes pel so de les matraques o maçoles, instrument compost de diferents fustes articulades, que, posat en moviment, serveix per a fer un soroll sec. Els infants es solien passejar pels carrers fent sonar les roncadores, instrument de fusta que conté una roda dentada que en voltar topa repetidament amb una altra peça i produeix un so sec i insistent, activitat que es coneixia com a “fer el fas” o “espantar jueus”, expressió que dóna compte de l'antisemitisme que era propi de la societat mallorquina segles enrere.

A Mallorca es conserva el costum del guarniment del **monument** o **casa santa**. El mot monument equival a tomba o sepulcre i consistia en l'ornamentació d'una espècie de túmul en què es vol figurar la sepultura de Jesús. A Mallorca reb el nom de casa santa, i era on es reservava l'hòstia consagrada duita en processó al so del cant del *Pange Lingua*. Antigament tenia forma més o menys d'edifici amb una portalada i una escala

amb columnes a cada costat, entre les quals hi havia estàtues dels profetes en actitud dolorosa. Actualment les cases santes són més senzilles i solen estar a una capella en comptes de a l'altar major, i són ornamentades amb nombrosos ciris i flors. Paga la pena visitar la casa santa disposta a la capella del Corpus Christi de la Seu per la seva espectacularitat. És costum fer el recorregut el Dijous i Divendres Sant a les diferents esglésies del centre de Ciutat que tenen casa santa.

El Dijous Sant en haver-hi el Bon Jesús dins el monument, no amollaven barrobins, on cantaven als tais, no tiraven escopetades, s'acabava tota casta de renou (tot quedava mort, no sentien una ànima) fins el dissabte que tocaven glòria. A les pedreres, aquest dies preparaven o paraven molts de barrobins i els amollaven en tocar glòria. En tocar glòria tiraven tirs i amollaven barrobins. Puigpunyent.

Després del **Diumenge del Ram** comencen les processons arreu de Mallorca. Per exemple el **Dilluns Sant** hi ha processons a Manacor o a Palma i a Inca i Pollença es fa la lectura del pregó de Pasqua. A Inca, al dia següent, el **Dimarts Sant**, es fa el via crucis de les set estacions. El **Dimecres Sant** a Palma té lloc una processó i missa crismal a la Seu. A altres indrets de Palma, com la Llonja, el **Dimecres Sant** té lloc la processó del silenci o del Crist de la Santa Creu. Es tracta d'una imatge trobada en el segle XVI i que només surt del temple una vegada a l'any.

Les processons que han arribat a l'actualitat provenen de l'orientació que el concili de Trento (1545-1564) i l'esperit de la Contrareforma catòlica van imprimir a les antigues processons medievals. La Contrareforma va emfatitzar-ne el caràcter religiós i en va reglamentar estretament les manifestacions, reduint el paper del poble fidel, sobretot a les grans poblacions, a simple espectador, ja que només permetia que desfilessin grups organitzats. L'Església intentà paral·lelament trobar un patró controlat i pautat de la penitències com a manifestació de la religiositat popular. El Via Crucis, al mateix segle XIV, i les processons penitencials, a partir del XVI, foren els models reglamentats que permetien mantenir les disciplines i penitències, inclosa l'autoflagel·lació, sempre en el marc dels estatuts corporatius de les confraries. Aquestes foren, doncs, les encarregades d'organitzar la sortida al carrer dels grups de penitents. En la majoria de països europeus s'ha documentat l'ús popular del nom de la Sang referint-se a les confraries que regulaven la disciplina pública que comportava vessament de sang de les persones que la practicaven. Cal recordar que la confraria més antiga de Palma porta el nom de la Sang.

“Dijous Sant a Montuiri. A Montuiri, no tenen matraques o massoles al campanar i per avisar per les funcions de setmana santa quan no poden tocar campanes, els escolans van pels carrers de vora la parròquia tocant unes paletes. Eren tres amb unes paletes per hom, 1952. Després de l'ofici del Dijous Sant hi ha refresc a la casa de la vila per autoritats, capellans i tothom que hi vulgui anar, sense excloure els nins. Donen, entre altres coses, d'aquells confits blancs grossos

propis del Dijous Sant. Hi ha altres castes de confits (confits llisos) galetes i suc. Lo més típic és que l'Ajuntament en l'acte del refresc del dijous sant, cada any entrega al Rector, allà en públic el ciri pasqual. En actes de 1524 ja trobam, aquesta costum del ciri per mà del senyor batle. Aquest ciri se posa a la columna de l'altar major fins i durant l'any, s'empra en els baptismes on la padrina l'aguanta. Montuïri. Al vespre hi ha, com per tot la processó amb caraputxes on hi duen el Sant Crist i la Mare de Déu dels Dolors. Hi van els apòstols vestits de blanc (una camisa de dona o un camisa sense randa) amb una capeta de color de groc carabassa, de color de rosa, de color vermell o color de cel. Duen un cinturó de roba del mateix color de la capeta. Enguany (1952) hi havia onze apòstols amb els quatre colors indicats; El vestit és propietat de cada "apòstol". Tots són homes d'edat i el que presideix és sempre el més antic en l'ofici de l'apòstol. L'esser apòstol ve com a per dret d'herència, però, per esser un acceptat per aquest ofici d'apòstol, cal abans obtenir el consentiment del col·legi apostòlic que funciona amb autonomia. En esser la processó a la Creu de Son Rafel Mas, allà on va predicar St. Vicens Ferrer (4 abril) i el Sant Crist coincideix amb la creu de Son Rafel Mas, la processó s'atura un moment i el qui la presideix diu "Adoraste te Christe etc i l'oració "Respice, quasumus, Domine". Dos dels apòstols van darrera el Sant Crist. Els "apòstols" no duen cap insígnia fora de la cota blanca i capeta de color, són sempre els mateixos fins que se moren, son simples apòstols, no Sant Pere, Sant Pau o Sant Joan, i en morir-se els vesteixen amb el vestit d'anar d'apòstol a la processó dels Dijous Sant. Per camí de la processó les cases tenien obert per tot, ben il·luminat, cossiols, les cadires ben compostes, el trespol net i les parets emblanquinades. Els cossiols estan dins la casa, no al carrer. Montuïri. A vegades hi ha un primer terme forc i al fons una cambra il·luminada amb un llit amb cobertor vermell. Montuïri."

Les processons més importants tenen lloc a partir del **Dijous Sant**. A molts pobles es fan processons abans o després de l'ofici religiós, a d'altres es fa la cerimònia del lavatori o representacions del Sant Sopar. La història estableix que el **Dijous Sant** és el dia en què Jesucrist va realitzar el darrer sopar amb els seus dotze apòstols. També conegut per Sant Sopar, aquest sopar fraternal de Jesucrist amb els seus deixebles és, juntament amb la Resurrecció, un dels fets més importants en la religió cristiana, doncs s'hi institueix la missa o Eucaristia, eix de la vida i culte cristians i on es consagren el pa i el vi amb què els fidels prenen la comunió. La recreació teatral té molt de pes en aquesta celebració ja que a molts indrets s'escenifica el Sant Sopar. Les representacions teatrals tenen lloc dintre de l'església o al carrer. Tot i que Crist no mor fins el **Divendres Sant** al vespre, moltes poblacions celebren ja la nit de **Dijous Sant** passions vivents i processons amb passos que escenifiquen els darrers moments de Crist a la Terra: des de la seva captura i judici fins a la seva crucifixió i mort. Una de les característiques d'aquestes processons és que es desenvolupen en

un estricte silenci i amb l'enllumenat públic dels carrers apagat. Per això en alguns llocs s'anomenen Processons del Silenci.

“En les processons dels dijous i divendres, a Inca, les caperutxes, donen confits als nins i al·lotes i, a vegades, enganen donant alls, ametllons o altres coses. També en les processons del dijous i divendres sant les caperutxes donen bosses de caramels a les seves enamorades i si estan romputs a vegades així fan l'amistat.”

L'Ofici de Fasos o de Tenebres és un acte litúrgic, una missa, que té lloc a l'interior de l'església les matines del Dijous Sant (en alguns indrets també el Dimecres i Divendres Sant), durant les quals es té exposat un triangle amb quinze ciris, catorze de grocs i un de blanc i es va apagant un ciri a la fi de cada un dels versicles que es canten d'una forma molt especial i amb una litúrgia pròpia, fins a romandre tots apagats. Simbolitzen l'abandonament que els deixebles han fet de Jesús. El tenebrari o canelobre de forma triangular rep diferents noms populars, a Mallorca és el *barret del Pare Etern*. El ciri blanc representa la Mare de Déu, quan només resten encesos dos ciris grocs i el blanc es coneixen com els *tres i la Maria sola*. Quan queda només encès el ciri blanc s'amaga darrera l'altar i el temple queda a les fosques representant l'obscuritat en què quedà el món en haver mort Jesucrist. Abans en aquest moment els infants feien el fasos, que consistia en un soroll que es fa amb roncadores o carraus, o bé picant de peus o pegant els bancs de l'església. Aquest acte es coneix amb el nom de "picar, matar o fer els fasos" o "matar jueus". En alguns indrets de Mallorca les matraques tenien forma de carretonet que, en rodar, posava en moviment una munió de maces que produïen molt de renou, aquest carretó rebia el nom de *rumbo*.

La representació de l'escena bíblica del lavatori es practicava gairebé a totes les esglésies de Mallorca. Sempre el portava a terme la primera jerarquia eclesiàstica del temple i els apòstols eren representats per pobres o per membres de confraries.

Divendres Sant

Antigament hi havia la creença de que Jesús havia estat penjat a la creu fins a les 10h del matí del Divendres Sant, i passada aquesta hora hom podia dedicar-se a les feines vulgars, que havien estat prohibides el Dijous Sant, perquè Jesús ja no patia.

En moltes esglésies al migdia feien la funció de les *Set paraules* on s'hi solien fer set sermons que glosaven les set paraules que Jesús va dir clavat en creu. En el precís moment d'acabar el darrer sermó es representava el terratrèmol que hi hagué en morir Jesús. S'apagaven tots els llums, es feia un renouer i fins i tot hi havia focs d'artifici per simular els llamps.

El **Divendres Sant** torna haver-hi processons a molts pobles de Mallorca. A molts d'ells abans es fa la representació del Davallament. El Davallament de la Creu és una de les representacions teatrals més característiques de la Setmana Santa. A Mallorca es té constatat que al segle XIV ja es representava el drama de la Passió. Segons

Bartomeu Bestard, la processó més antiga a Palma és la del Davallament el Divendres Sant. És una processó que només es fa per dins la Seu, on dues famílies, els Quints i els Catlars, acompanyen el cos de Jesús, juntament amb el capítol de la Seu i el Bisbe. Hi ha constància que el davallament es representà l'any 1355 a la plaça del mercat de Pollença amb l'assistència de tot el poble. A Sóller hi ha referències de mitjans segle XVI sobre "lo misteri de la cena" fet "lo Dijous Sant a vespre" i a "los misteris de Dijous i Divendres Sant". A Lluçmajor es té constància que es celebrava l'any 1600. A Artà el primer document conegut sobre el Davallament duu la data de l'any 1596.

"Divendres Sant. (Montuïri). Passegen el Bon Jesús mort amb el cap davant quatre dels apòstols, sense capeta. Darrera hi va Sant Joan amb una palangana i a dins els claus i la corona d'espines. Dos dels qui són apòstols fan de Josep d'Arimatea i Nicodemus (sense capeta i homes amb el vestit blanc i el cinturó) i desenclaven el Bon Jesús. Sant Joan amb capeta i dins una palangana reb els claus i corona d'espines Josep d'Arimatea i Nicodemus presenten a Maria Santíssima al Bon Jesús mort. La processó és la mitat més curta que ahir i hi acudeix més poca gent. La gent ja està amb el trull de les panades, robiols i coques. També tenen les cases il·luminades i obertes i enramellades. A les cinc de la matinada del Divendres Sant se fa el sermó "de les tres Maries" Montuïri."

En el Davallament es recreen les escenes de la Passió i Mort de Jesucrist, que precedeix l'inici d'algunes processons del Sant Enterrament. Sota la creu de Crist mort es lamenten Sant Joan, Maria Mater, Magdalena, Salomé, Jacobe i Cleofàs. Josep d'Arimatea i Nicòdem demanen a Pilat el cos Crucificat, l'abaixen de la creu i l'amortallen i, finalment el dipositen en un sepulcre. En d'altres indrets aquest és un pas més de la processó de **Divendres Sant** o Via Crucis vivent. Tot seguit tenen lloc les processons, que també són conegudes per processons del Sant Enterrament. Aquestes processons recreen, ja sigui mitjançant escultures de fusta o bé mitjançant teatre popular, una part de la Passió o Via Crucis de Jesús: l'enterrament de Crist que segons la història sagrada del cristianisme va tenir lloc la nit de **Divendres Sant**. Per això, aquestes processons tenen per protagonista la imatge de Jesucrist mort dins un taüt de vidre o una urna tancada on, simbòlicament, hi ha les restes de Crist. També es solen incloure les escenes de la Passió, des de Getsemaní al Davallament de la Creu. Un altre dels trets característics és que es celebren sempre sota la llum de la lluna plena i en silenci.

Pel que fa a les representacions del Davallament de la Creu destaquen les celebrades a Sineu, Pollença, Artà, Felanitx o Sant Joan. A Sineu la celebració de **Divendres Sant** comença amb un silenciós i teatral Davallament de la Creu. El crucificat es representa mitjançant una figura feta de roba i cartró que jau en una creu que hi ha als afores del poble. Hores abans de començar la processó del Sant Enterrament una comitiva es dirigeix cap a l'indret on és el crucificat. El Crist és baixat de la creu i es porta solemnement i en processó musicada fins al sepulcre que hi ha en una capella de dins el poble, on es realitza una petita cerimònia religiosa. Posteriorment cadascú es dirigeix a casa seva i es comença a preparar la processó que es farà a continuació. La

processó de Sineu està composta per un número elevat de passos. Diferents confraries escenifiquen els 12 passos de la Passió de Crist, on desfilen precedides per una comitiva de centurions romans a cavall i van acompanyades per una colla de trompetes, tambors i cornetes i dues bandes de música. La processó és força solemne i en molts moments del recorregut regna el silenci. Acabada la processó es duu a terme una tradició gastronòmica amb la que antigament es donava per finalitzada la **Quaresma**: anar a menjar frit i porcella rostida als cellers del poble.

“A Sineu, durant les processons de Setmana Santa, les caperutxes donen confits a les al·lotes. Aquestes processons sempre passen per les monges tancades. La del dijous sant parteix de l'Hospici i acaba a la "parròquia" La del divendres parteix de la parròquia i acaba a l'Hospici. A Sineu, a les 6 matí del divendres, fan el sermó de la passió, que diuen. El feien per tot i més de matí. El dimecres sant, a Sineu, al voltant del campanar, hi posen una gran quantitat de faços per vendre als al·lots amb motiu del dijous i divendres sant. I, ja el dimecres, se veuen faços per tot Sineu i al·lots que peguen en terra amb el faç fent renou i alçant la pols dels carrers. El faç, aquests dies, és la joguina dels infants a Sineu.”

A altres localitats com Pollença el Davallament es realitza a un espai que li dona màxima espectacularitat a la celebració, donat que es celebra a les escales del Calvari (situat a la part alta del poble). Es realitza el descens pels 365 escalons (avui en dia n'hi ha més) fins a l'església de Nostra Senyora dels Àngels. Igualment a Artà l'acte també aprofita l'espai idoni del Santuari de Sant Salvador i es fa un recorregut fins a l'església parroquial del poble. A Felanitx es realitza a l'església parroquial de Sant Miquel i allà s'hi representen cinc escenes: l'Últim Sopar, Ecce Homo, l'Encontre amb Maria, la primera caiguda i el Davallament. Mentre que a Sant Joan l'acte es celebrat al Santuari de Consolació on s'hi representen diferents escenes bíbliques de la vida i mort de Jesucrist.

A Palma, des dels anys 80, cada **Divendres Sant** es representa l'espectacle Via Crucis de Llorenç Moyà (Binissalem, 1916-Palma 1981) a les escales de la Seu. Obra teatral basada en la celebració del Via Crucis. Aquest tenia lloc durant l'aurora del **Divendres Sant** i consistia en caminar per diferents indrets del poble, on hi hagués algun altar o quadre que establia les diverses estacions, des de l'Hort de Getsemaní fins a que Jesús és col·locat en el sepulcre i resar-hi.

Dissabte Sant o Dissabte de Glòria

Es deia que el **Divendres Sant** el cel duia dol, però amb l'arribada del **Dissabte Sant** o **Dissabte de Glòria** es retornava a la bauxa anterior i es donava l'inici a la menja de panades. Abans de la reforma litúrgica de 1969, **Dissabte Sant** era el **Dissabte de Glòria**. Al matí les campanes anunciaven la Resurrecció; però, després de la reforma, no se celebra la resurrecció fins a la Vetlla Pasqual, a fi de complir els tres dies que han de transcórrer des de la mort de Jesús.

“El dissabte sant toquen glòria i tiren escopetades. A Vilafranca, mentre tocaven glòria, els atlots tot fent mamballetes cridaven pel mig dels carrers "cuquetes sortiu, que el Bon Jesús ja és viu; cuquetes sortiu, que el Bon Jesús ja es viu". O també "aranyetes, sortiu que el Bon Jesús és torant viu". Lluçmajor. En anar a beneir panades, l'escolanet anava davant per les cases dient i tocant la campaneta: "enceneu es llum que es salpàs ve!" Posaven els diners dins el poalet d'aigua beneïda. La gent també donava ous. [Jo record que en vaig donar dos i vaig penjar el llum de cruia encès a un escaló de l'escala de ca-nostre. Jo estava ben predicat de lo que havia de fer i esperava el salpàs amb nerviosisme. Enfilaven els bitllets a un fil que tenia una agulla.] Al temps que repiquen o toquen de glòria, si tallen la coa als bous i, en general, al bestiar, llavors les mosques no s'hi arriben i els bous poden estar pel sol i no tenen mosca. Però al temps de tallar la coa han de dir: "cuquetes sortiu d'es niu, que el Bon Jesús ja és viu".

A les 10, en tocar glòria, a Lluçmajor, mengen, menjaven la primera panada. N'hi ha que segueixen esperant les deu per tastar panades.”

Aquest dia es celebra la Vetlla Pasqual que obri el cicle de Pasqua i tanca la Setmana Santa. En el marc de la Vetlla Pasqual es fa el ritus del foc nou consistent en encendre un gran ciri amb un foc de pedra foguera, la flama del qual va passant de ciri en ciri convertint així la foscor en llum. Antigament s'escampava el foc de casa en casa per tot el poble i els infants solien cridar *Llum, llum, llum!*. També es beneeix l'aigua de les fonts baptismals i de les piques, cerimònia que donava lloc a costums populars. Una d'elles era que les fadrines i els infants anaven a cercar aigua beneïda i regaven la casa, en bevien i en feien present a parents i amics. També la gent de mar en solia ruixar els ormejos per guardar-se de morir negats. A Mallorca es creia que els infants batiats amb les aigües noves restaven el seu cos incorrupte al morir.

Aquesta benedicció de les aigües i l'obtenció del foc nou recorda antigues cerimònies de purificació. En aquest sentit també cal assenyalar el costum de netejar a fons i emblanquinar les parets de les cases abans de començar les festes de Setmana Santa, com si fos també un ritus de purificació i de començar de bell nou el cicle vital.

A Palma i a Sóller antigament es penjava un home de “bulto” que representava a l'apòstol Judes i que era penjat enmig del carrer amb una corda suspesa entre dos balcons. A Ciutat el cremaven i després en ventaven les cendres i a Sóller el caçadors el disparaven amb les escopetes. El ninot era fet de pedaços i com més lleig era millor, havia de ser pèl-roig i la roba també havia de ser vermella. Se li penjava de la mà una bossa plena de vidre trencat que simulava els doblers rebuts per l'apòstol qui traïa a Jesús. Cal assenyalar que s'hi solien referir coma *les Judes*, en femení. Amades s'hi refereix com a símbol de l'hivern que ja ha acabat. A Ciutadella es celebra encara

avui dia una pràctica semblant, la mort del bujot, i es fa el migdia del Diumenge de Resurrecció.

Per altra banda, a la majoria de pobles, l'horabaixa es celebrava el salpàs on un capellà acompanyat de dos escolans es passejava de casa en casa a beneir amb l'aigua nova.

“Dissabte Sant. En tocar glòria, desaparaven armes de foc. Montuiri, Sant Joan, etc. Els atlots que van davant davant el senyor Vicari que va a beneir les cases amb aigua de la font nova (font baptismal, puix d'aquí treuen l'aigua beneïta el dissabte sant) solen cantar. (Inca):

*Pica amb sal
de la canal
de la canella,
dau-mos pa
i escudella
llum, llum, llum.
No mos deu figures forneres
perquè són com a xarol,
llum, llum.
Dau-mos-ne de ses primeres
que son collides d'es sol.
Llum, llum, llum!”*

La benedicció del salpàs protegia les cases contra les bruixes i espantava els mals esperits. El capellà i els escolans passaven pel poble i al llindar o al costat de cada casa hi tiraven una cullerada de sal mullada amb aigua beneïda. La humitat feia que la sal quedés enganxada a la porta o a la paret. Era costum que els de la casa donessin alguna cosa al capellà, normalment ous (d'aquí el nom de sal i ous), que els escolans recollien en una cistella. Era la benedicció de la casa tot recordant Moisès en el moment de la Pasqua a Egipte, quan va manar pintar, amb la sang de l'anyell pasqual, les llindes de les cases dels israelites perquè passés de llarg l'àngel exterminador. Aquesta era la simbologia del salpàs, marcar aquella casa, perquè el mal passés de llarg.

"Pica sal, pica sal" anaven dient els atlots davant davant el Salpàs i les cases encenien el llum (Sóller).

En alguns pobles s'està recuperant el costum de sortir a “cantar panades”, el “cantar sales” o el “deixem lo dol” de Menorca. Era una tradició que estava encapçalada pels quintos i estols de joves de cada poble i consistia en anar a captar per les cases qualche present en forma de panades o rubiols. El cant de salers del Llevant de Mallorca es fa encara avui dia el Diumenge de Pasqua i són cants tradicionals

procedents dels Goigs de la Mare de Déu, interpretats per grups de joves acompanyats per instruments.

A Campos, els quintos de l'any qui ve després de la processó del Encuentro (dia de Pasqua) recorren els carrers amb la música cantant cançons de panades i aplegant panades i robiols per repartir a les monges del pobles. A Campanet diuen al cantar panades "cantar els goigs" i "goiers" als cantadors. Cantaven unes cançons que recordaven els misteris de goig. A Santanyí diuen "cantarses sales" i "salers" als cantadors.

Sa mitjana festa de Pasco florida. Cantaven panades. També anaven a les possessions. Duïen un panet amb confits i dolçetes i una botella amb aigordent i donaven a brufar an es qui donaven panades. I, llavors, anaven a menjar les panades a una casa que hi hagués forn per encalentir-les. Les se menjaven els vespres. Componien aplecs per cantar panades. Formaven "quadrilles" i cada quadrilla tenia el seu cap "cap de quadrilla". Llavors, s'aplegaven per menjar lo aplegat (Randa).

El Dissabte Sant a Catalunya eren típiques les cantades de Caramelles. Durant les festes de Pasqua, en moltes localitats del Principat de Catalunya (especialment al Solsonès, Bages, Garraf, Berguedà, Empordà, Osona, Anoia, Ripollès, Alt Urgell, Maresme, Alt Penedès, Baix Llobregat i les terres de l'Ebre) i també d'Andorra, encara avui en dia es formen colles de joves que recorren els carrers i masies del poble cantant cançons de caire religiós i festiu i d'al·lusió a les persones de la casa i a l'obsequi que esperen rebre d'aquestes. L'obsequi consisteix en ous, llonganissa i altres comestibles, així com diners. Amb el què es recapta es fa una gran berenada. En molts indrets les caramelles van acompanyades de trabucaires i dansers populars. Tradicionalment les colles sortien **Dissabte de Glòria** després de la Vetlla Pasqual, a la nit, però en l'actualitat també surten **Diumenge** i **Dilluns de Pasqua**. Els carrers de moltes poblacions s'omplen de flors i de grups de cantaires itinerants que aborden temes tan diversos com la religió, la sàtira i el festeig. Els orígens els trobem entre el segle XVI i XVII. Aleshores a molts països d'Europa es va popularitzar el costum que grups d'homes sortissin a cantar pels carrers a l'inici de la primavera o durant el final de la Setmana Santa i els primers dies de Pasqua. A Catalunya eren especialment assenyalades les trobades de cantaires del dilluns de **Pasqua florida**.

Diumenge de Pasqua o de Resurrecció

L'acte que més caracteritza a aquest dia és la processó de l'Encontre en què s'hi representa la trobada de Jesús ressuscitat amb la seva mare. D'aquest fet no en tenim notícia ni a la *Bíblia* ni als evangelis apòcrifs, és segurament una invenció de la *Llegenda Àuria* fruit de la convicció de què era indecorós que Jesús veiés a Magdalena

abans que a la seva pròpia mare. A finals de l'Edat Mitjana per l'acció del teatre dels misteris es va popularitzar, i amb la Contrareforma la tradició es va convertir en article de fe. Per la processó de l'Encontre o l'Encontrada la imatge de la Mare de Déu és desvestida de les robes de dol i és coronada i vestida amb colors vistosos.

“Els tres salts de la Mare de Déu. Això de la topada del Bon Jesús i sa mare se devia fer per tot Mallorca. Se fa a St. Joan, a Lluçmajor, processó del convent; a la parroquia de Sta. Eulària. A Sta. Eulària se feia la processó de bon matí. Una part de la processó sortia per un portal amb el Bon Jesús ressuscitat portant bandera vermella. L'altra part de la processó amb la Puríssima amb vestits resplandents, sortia per un altre portal. La topada de Mare i Fill era a la plaça de Sta. Eulària i una de les coses més emocionants i esperades els tres botets de la Mare, boja d'alegria en veure el Fill triomfant i gloriós. La plaça estava “al tibo” i tothom somreia davant l'alegria de la Mare de Déu i rompia la música amb una tocada alegre i oblidant, la serietat litúrgica. I és que l'alegria no pot ésser sempre tan composta ni moure's, si és autèntica, dins uns canons oficials i normes previstes. La vida és un poc anàrquica i no massa polida. La processó davalla pel carrer d'es mig. Carrer d'es mig amunt puja la Mare de Déu. Finestres i balcons plens de gent. Dins el carrer per les voreres, una murada de gent. Les palmes, encara fresques del Ram, estan posades als ferros dels balcons. Els infants, miren estorats, cap allà on les seves mares els apunten. –¿Veus? Ara, la Puríssimeta pegarà tres bots. Els pobles han sabut humanitzar el goig de Maria i la fan saltar tres vegades, tres bots cada vegada, mentre s'acosta a Jesús. El chor romp “Regina coelli” i aquell conjunt mig litúrgic, mig agreste, amb perfum d'encens i de fora vila, banyat de sol matutinal i d'aire fresc, embolcallat de records simple d'infància i de les enyorances de l'hora present –òptims pares meus, que ja no hi sou! –me furguen ànima en dins i m'il·luminen les fonts de l'emoció i de les llàgrimes. La processó, sense música, se posa en marxa, la Mare de Déu, davant, el Bon Jesús, darrera. Banderes esteses. Al final de la processó, un estol de dones amb banderes blanques.”

A Mallorca, el coremer, que era el predicador que feia els sermons al llarg de la Quaresma, feia el darrer sermó, conegut com el *sermó del ramellet*. Convidava als fidels a treure bon profit de les prèdiques de la Quaresma, comparant cada estament amb una flor diferent, les gràcies i virtuts de la qual relacionava amb les lliçons donades i amb l'estament a què la dedicava. Després de l'ofici es feia la capta del coremer, anant de casa en casa on era obsequiat amb panades, rubiols i altres presents.

A Lluçmajor es conserva el *sermó de s'Enganaia* que es deia al convent de Sant Bonaventura. Es tracta d'una competició dialèctica entre l'orador i el cor de l'Església i que cerca les rialles dels espectadors després de dies de llargs sermons i de silencis i dol per la mort de Crist. Es diu «de s'enganaia» perquè el predicador fa tot el que pot

per a acabar el sermó quan menys s'ho pensi l'organista, i aquest fa també els possibles per a enganyar el predicador posant-se a sonar l'orgue quan el sermó està a les acaballes. Abans també es deia a Montuiri, Algaida, Vilafranca i Felanitx. Amb aquesta representació es provocava l'alegria i les rialles de Pasqua i la gent feia cara de festa. D'aquí prové la dita "cara de Pasco" o "més contenta que un Pasco".

*"Cristo ha ressucitat
i alcansada victori
que tot l'orgue el Senyor Gori
que es sermó ja està acabat.
(Sant Joan).*

A Sant Joan hi ha la costum, pel sermó de Pasqua florida, de fer unes quantes gloses enlloc de sermó. El sermó de l'enganaia devia esser ben conegut a Mallorca. Ara, encara subsisteix al Convent de franciscans de Lluçmajor i hi va una gentada. La gràcia està en que el predicador engani l'organista. L'alleluia se canta amb una música antiga i que "gust de frit de pasco" diuen els llucmajorers. "Estimats, germans: Cristo ha ressucitat! Molts d'anys! Al-leluia! Un any, jo vaig fer sermó de l'enganaia a Lluçmajor. I només fou aqueixa cançó:

*"Jesús ha ressucitat
i a tot mal ha dat remei!
Tocau, Pare Caldentey
que es sermó està cabat"
I vaig enganar l'organista. Jo ja era a la sagristia i encara, trastornats cantaven l'antic i alegre al-leluia."*

A la Seu de Mallorca es documenta una cerimònia litúrgica dramatitzada titulada *Victimae Paschali laudes* que es realitzava el dimarts de Pasqua, íntegrament en català. Un capellà disfressat de Magdalena sortia de la catedral per portal del Mirador i tornava a entrar per portal Major, ingressava al cor i llavors dotze preveres com si fossin els dotze apòstols s'acostaven a Magdalena i li demanaven: "*Are digues-nos, Maria / què as vist en la via, / de Ihesu Christ lo Salvador, / que-és d'equest món Redemptor?*". Magdalena responia i anava mostrant els impropis i a continuació dos dels preveres tornaven a preguntar "*Digues-nos encara, Maria*". En la resposta final, Magdalena cantava "Dels cossos resucitar", escena espectacularitzada amb un efecte sorprenent: set o vuit infants de l'*schola*, amagats davall l'altar major, rodolaven per les escales del presbiteri significant els que, amb la resurrecció de Crist, tornaren a la vida miraculosament. S'acabava la representació amb l'aparició, des de dalt la capella de sant Gabriel, d'un àngel amb "les ales plenes de candeles enceses" i anunciat per "una bombarde o alguna ramor, significant la impetuit del seu axir". Aquesta cerimònia, molt més senzilla, encara es feia el segle XX a Figueres i Camprodon, on el capellà alçava la custòdia tres cops sobre l'altar en remembrança de la mort i resurrecció de Crist i entonava el "Dic nobis Maria, quid vidisti in via" que el cor responia: "Sepulchrum Chrisitis viventis".

Els pancaritats

Dins el cicle pasqual arreu de Mallorca se celebren els denominats pancaritats o romiatges. És tracta de berenades que es fan a fora de la vila amb pelegrinatges i visites de forma col·lectiva a ermites, puigs i santuaris, on es comparteixen les darreres panades, rubiols i crespells. Es realitzen de **Dilluns de Pasqua** fins al **Diumenge de l'Àngel** depenent de la tradició de cada poble.

“Els quintos, son els qui pròximament han de quintar. Tenen la seva “casa” on posen pins per les festes de Pasqua. El mèrit està en prendre’ls, de nit, aquest pins. Hi ha bregues, poalades d’aigua, encalços. Els “quintos” fan estol, pels carrers i tothom els mira amb complaença i tolerància. El dia de Pasqua els vegi plegats, passetjant-se. Canten les panades i en recollen moltes. Se cuiden del ball de Pasqua que se fa la tercera festa.”

Pasqua Granada

Quaranta-nou dies després del **Dilluns de Pasqua Florida** i deu dies després del diumenge de l’Ascensió, l’església cristiana celebra la festa de la **Pasqua Granada**, anomenada popularment “**Segona Pasqua**” i també **Pentecosta** o **Cincogema**. Si el dia de Pasqua es commemora la Resurrecció de Jesús i el dia de l’Ascensió la pujada als cels, el dia de Pasqua Granada es commemora el descens de l’Esperit Sant sobre els deixebles de Jesucrist, la primera comunitat cristiana de Jerusalem. Per això, amb la Pasqua Granada també es rememora el naixement de l’Església cristiana o l’inici de la predicació universal dels apòstols i de la propagació de l’evangeli a tots els pobles.

“Per Pasqua granada, a Petra, fan panades (és cosa moderna). Altre temps en feien més. A l’ofici de la mitjana festa reparteixen roses i flors al públic abans de l’oferta i al temps del sermó. A l’oferta només hi va l’ajuntament que assisteix a l’ofici la segona festa. Per Cincogema tothom surt a passejar o fer excursions.”

*D’un xot de coranta sous
no fareu tantes panades
com ses que avui mos han dades,
sense comptar es robiols.*

QUÈ MENJAM?

Era costum al llarg de la **Setmana Santa** passar-la a **pa i aigua**. La gent només menjava una mica de pa per dinar i bevia un poc d’aigua sense tornar a menjar res fins a l’endemà a migdia. Pel Dijous i Divendres Sants hi havia qui feia les quaranta hores, és a dir dejunava al llarg dels dos dies.

El xot era la carn típica de Pasqua i a moltes cases compraven un xot per fer les panades i les menges pròpies del període. A l'esplanada de Santa Catalina i a l'exterior de la porta de Sant Antoni de Ciutat era costum la celebració de la fira del bestiar. A les cases amb infants es solia fer una guardiola des de Nadal ençà, que era trencada amb solemnitat el Dilluns Sant per tal de poder comprar el xot de Pasqua. Les famílies anaven a la fira del bestiar amb un manat d'alfals pel xot de cordeta comprat. L'horabaixa de Divendres Sant els matadors es passejaven pels carrers de Ciutat anunciant els seus serveis amb un crit força característic.

“A la plaça de Ciutat els xots se venien a pes i a ull, així com tractaven. A Lluçmajor, lo regular era matar el xot el divendres sant el matí. Llavors, el divendres i també el dissabte, se passetjaven "es pelleters" cridant: "pell de xot" i compraven les pells que s'adobaven a les calatraves. Compraven dos xots. Un per jugar, o sigui per engreixar, pasturant-lo per les voreres del camins i vendre'l, i un altre per fer panades. Cada xot costava uns 18 reals. Feien panades el dissabte de Pasco, però fora menjar-ne fins l'endemà.”

A partir del Dissabte Sant era quan la gent feia les panades, el plat salat que és el més característic de Pasqua a Mallorca. La panada porta normalment carn de xot, farina, saïm i un poc de sobrassada... Però també hi ha altres variants que hi incorporen verdures, carn d'altres animals, peix...

“El Divendres Sant maten el xot i de seguida cridant n'hi ha que cerquen les pells. "Sa pell d'es xot". He vist un carretó que en cercava.”

Les panades eren també el menjar més esperat entre la gent un cop iniciada la Pasqua Florida. El fer panades i menjar-les anava associat a la bauxa, al cantar, al divertir-se i fins i tot al festeig.

“Sa mitjana festa de Pasco florida. Cantaven panades. També anaven a les possessions. Duien un panet amb confits i dolcetes i una botella amb aigordent i donaven a brufar an es qui donaven panades. I, llavors, anaven a menjar les panades a una casa que hi hagués forn per encalentir-les. Les se menjaven els vespres. Componien aplecs per cantar panades. Formaven "quadrilles" i cada quadrilla tenia el seu cap "cap de quadrilla". Llavors, s'aplegaven per menjar lo aplegat (Randa).

*Sa madona sortirà
de dins sa cuina, aviada,
i dirà a sa criada:
"dona-los una panada
sa més grossa que hi haurà.
(Lluçmajor)*

*Tenc sa mà qui en raja sang
de gratar davall sa porta.
Donau-mos lo que importa*

*i pasarme l'obra avant.
(Llucmajor).*

A Campos, els quintos de l'any qui ve després de la processó del Encuentro (dia de Pasqua) recorren els carrers amb la música cantant cançons de panades i aplegant panades i robiols per repartir a les monges del pobles. A Campanet diuen al cantar panades "cantar els goigs" i "goiers" als cantadors. Cantaven unes cançons que recordaven els misteris de goig. A Santanyí diuen "cantarses sales" i "salers" als cantadors."

El Diumenge de Pasqua o Resurrecció, després de l'ofici i de la processó de l'Encontrada, era típic anar cap a cases a berenar de **frit de Pasqua**, que és el frit que porta fonoll, faves, grells i pèsols.

"A les possessions, els missatges que havien de quedar a guardar, s'aixecaven a mitja nit del dissabte sant per fer el frit de pasqua. En tocar glòria, se rentava la cara. "Vina, aquí, et rentaré la cara" deien les mares. I llavors els nins anaven per les voreres de les parets, cridant: -Aranyetes sortiu, que el Bon Jesuset ja és viu! Robiols ni flaons no'n feien. No coneixiem les confitures, ni la carabaça de cabell d'àngel de Santanyí va esser, diu En Pons, com qui dur la custòdia. Feien les panades amb farina de pa. Fora gaire mostures. Hi posaven saïm, dins la panada un poc de xuia [sobrassada no] pebre bo tallades amb l'os que el ganivet no passava. No se'n perdia cap. Abans de fer cap fil ja havien finit."

Uns dels primers dolços de Pasqua que es preparaven a l'illa són els **rotllos**. A partir del **Diumenge del Ram** era tradició que els padrins joves compressin als seus fillols un rotllo. El rotllo es fa amb ous, saïm, oli, llevat, llavors d'aiguardent, sal i sucre al qual se li dóna forma de roda. Quan es cuit s'hi enganxen confits de colors. Antigament el dia del **Dijous Sant** es veien els infants passejant pels carrers amb els rotllos passats pel cap a manera de collar. Els infants el rebien fins que feien la primera comunió.

"A Sa Pobla, els padrins pagaven "es rollo" als seus fillols, mentre eren petits, s'entén. Els petits anaven a l'ofici del Ram amb "so rollo" passat pel braç. I en sortir, que ja estava beneït, se menjaven "es rollo".

Una altra elaboració dolça pròpia d'aquestes festes són els **confits** que les caraputxes reparteixen al llarg de les diferents processons. Antigament era costum obsequiar als infants que participaven a les processons vestits d'angelets o les nines de Maria, amb rotllos o paperines plenes de confits. Es feia creure als infants que els confits eren el fruit d'un arbre, la *confitera*, o bé que venien de mar enllà en barca. Quan els infants en demanaven més dels que se'ls havia donat els hi deien que la barca s'havia enfonsat o que la gelada havia fet malbé la collita. També era costum que els fadrins que festejaven regalessin a les enamorades paperines de confits posades dins un mocador de seda. La quantitat de confits solia estar en relació amb el temps que feia

que festejaven. A Petra creien que el nombre de paperines havia de ser senar per tal que no fessin mal. A Ciutat hi havia el costum pel qual els confiters paraven taules al carrer on venien confits. Aquesta pràctica fou reprimida al llarg del segle XVIII.

Aquestes dates també es fan els **rubíols**. Es tracta d'unes peces fetes de farina fina, pastades amb oli, saïm i ou i estan doblegades amb forma semicircular, que van farcides de brossat, de confitura de cabell d'àngel... I si es parla de dolços, no es poden oblidar els **crespells**, que són unes galetes en forma de cor, d'estel, de peix... Tot i que la gastronomia dolça no s'atura aquí, sinó que hi ha molts altres tipus de coques que es feien a diferents pobles.

“Per a Pasqua fan panades, robíols, i “coques” com per Nadal, a Montuiri. També fan rollos pels nins. “Crespells” Coques aplanades sense puntes feta amb farina, ous, patata, sucre, saïm i llimona raiada. Han de tovar i per se diuen “crespells tous” Inca, Selva, Mancor.”

Un altre plat propi de l'època és la **mona de Pasqua**. Tot i que majoritàriament la mona de Pasqua es compra a les pastisseries i està feta de xocolata, no a tot arreu és així. En molts indrets la mona és un pastís que cadascú fa a ca seva i que no duu xocolata, si no que compta amb la presència d'ous durs, tal i com indica la recepta tradicional. La mona o coca d'ous s'havia fet amb ous encastats a la massa, en nombre igual a l'edat del fillol a qui anava destinat. La presència d'ous acostia la nostra Pasqua a la d'altres pobles d'Europa, on s'usen ous pintats i sovint amagats per la casa o pel jardí perquè els nins i les nines de la casa els trobin. La mona, la va a cercar el fillol a cal padrí o padrina, o bé són els padrins que la porten. Aquesta tradició de la mona de xocolata és una tradició importada recentment, ja que a la Mallorca d'antany era més propi que els padrins joves regalessin el rotllo als fillols.

Un altre dels plats característics de **Pasqua** d'un temps eren els **flaons**. Aquests dolços varen ser citats inclús per Ramon Llull al *Blanquerna*. Però el mateix Pare Ginard destacava que, ja als anys 50, aquesta tradició s'havia perdut i que la gent es dedicava a fer rubíols, panades i a berenar de frit.

En altres localitats també s'elaborava la **greixonera dolça** per Pasqua florida:

“A s'Arracó i a Andratx, no s'estila gaire fer panades. En canvi, tenen de consuetut fer greixonera dolça. Posen bescuit dins una greixonera nova. I aquell llet de bescuit el reguen amb ous batuts mesclats amb llet, sucre i canyella i ho couen al forn. Així tot se pren i llavors se mengen a tallades la greixonera.”

QUÈ DEIM?

*Tota sa Setmana Santa
són dies de passió.
Com començ una cançó,
si no s'avé, ja s'enquantra.*

Al *Cançoner Popular de Mallorca* recollit pel Pare Ginard es troben un grapat de cançons referides a Setmana Santa i Pasqua, sobretot al període de Pasqua florida, on el poble canta i viu la festa.

*“Sa corema passarà
així com es darrers dies.
A Pasco hi haurà novies
llavó tornarem ballar.”*

També han quedat algunes dites populars que descriuen els fets de la condemna a la crucifixió de Jesucrist: *“Més feixuc que una sentència”* (recollida pel Pare Ginard a Porreres) o *“No treure’n sentència”* (recollida a Bunyola). Era corrent dir que el dia que es commemorava la mort de Crist –el **Divendres Sant**– el cel duia dol. Però a partir de la **Resurrecció** els missatges són positius i l’alegria s’imposa i d’aquí les dites *“més content que un Pasco”* o *“fer cara de Pasco”* o com deien els més petits, *“Aranyetes sortiu, que el Bon Jesuset ja és viu!”*.

Quant a les cançons referides a Pasqua que han quedat, també es poden recuperar a través del *Cançoner Popular* del Pare Ginard i si es fa una cerca al *Cançoner 2.0* es veurà com hi ha unes trenta-set cançons i gairebé totes referents al menjar panades i a la festa que allò suposava i que molts cops donava peu al festeig.

*Ses festes de Cincogema
i llavó ses de Nadal
i ses de Pasco florida
són ses millors de tot l’any.*

PASQUA, AL MÓN

La Pasqua és una de les festes més importants dels països cristians. En tot l’univers catòlic trobem exemples de celebracions amb els matisos propis i peculiars de cada

lloc. Algunes celebracions molts cops tenen un origen pagà i popular que l'Església, al llarg dels segles, ha eliminat i n'ha reforçat el seu sentiment de fe catòlica.

Catalunya (La processó i la dansa de la Mort de Verges)

Als carrers i les places de Verges es representa cada any, el vespre del **Dijous Sant**, una processó impressionant. A la plaça es representa la passió de Jesús. En el moment que és condemnat a mort la representació es desplega en processó. Destaquen diverses escenes: la del Pelegrí, que va recitant els fets que es representen; la de Jesús portant la creu al coll, increpat pels jueus; i sobretot la dansa de la Mort. La dansa de la Mort és una dansa macabra d'origen medieval: cinc esquelets ballen al ritme tènec d'un tambor flanquejats per la claror oscil·lant de quatre torxes. L'un, el banderer, duu un estendard amb el lema "Lo temps és breu"; un altre salta amb una falç al fil de la qual hi ha escrit el lema *Nemini parco*, "no perdon ningú". Segueixen dos esquelets bessons que corresponen a nens entre set i vuit anys, amb uns platets de cendra a les mans. I tanca l'escena un esquelet que mostra una esfera de rellotge sense busca. La falç i el rellotge d'arena eren els atributs de Saturn, divinitat romana del temps, que, cada acabament d'any, advertia que s'acostava la fi. Això demostra l'origen pagà de la festa. Quan el seguici arriba a l'església, s'escenifica la crucifixió de Crist i el davallament de la creu, mentre la Mort entra a l'església i fa un reverència al Santíssim, posant fi a la representació de la Passió.

És la dansa de la Mort més antiga d'Europa i data dels segles XII i XIII, quan en el món cristià va canviar la concepció de la mort. En la dansa es projecta una crítica social: la mort no perdona a ningú, iguala pobres i rics, reis i súbdits, del papa al darrer pecador. Segons la dita "mor el rei i mor el papa, i de morir ningú s'escapa".

Menorca (Deixem lo dol)

A algunes localitat de l'illa de Menorca és costum el **Diumenge de Pasqua** o de **Resurrecció** que grups de cantaires, que s'anomenen "Deixem lo dol", surtin a cantar pels carrers. Per exemple a Sant Lluís l'agrupació coral i instrumental surt el **Diumenge de Resurrecció** a cantar determinades peces corals. Els homes van vestits foscs i les dones clares. Aquest càntic alegre de la Resurrecció del Senyor, s'interpreta a diversos escenaris: l'Església parroquial, la sala de plens de l'Ajuntament i el saló del Centre Cultural i Esportiu de Sant Lluís. Aquests cants recorden les caramelles de Catalunya.

Andalusia (La Setmana Santa)

A Andalusia es viu en fervor la Setmana Santa. Allà es canten les famoses "saetas" i la gent surt al carrer i participa en les processons que s'entremesclen entre un silenci respectuós i la música dels tambors i de les cornetes. Pels carrers hi desfilen els penitents –"nazarenos"– que segueixen els passos –unes imatges que tenen un gran valor artístic i que representen escenes de la Passió, Mort i Resurrecció–. Els penitents formen part d'una confraria i cada confraria té la seva vestimenta pròpia. Ells són els encarregats de portar creus, ciris, faroles, estendards i algunes dones porten la

“mantilla”. Les celebracions de Setmana Santa de Màlaga (1980), Sevilla (1980) i Granada (2009) han estat declarades d'interès turístic internacional.

Puerto Madryn (Argentina)

Es realitza un singular Via Crucis (rememoració dels moments viscuts per Jesucrist fins a la crucificació i sepultura): una processió submarina en la que diversos bussos porten una creu sota el mar.

San Pedro de Cutud (Filipines)

Cada **Divendres Sant** es crucifiquen a diversos homes, fent un d'ells de Jesús. No es tracta d'una escenificació qualsevol, ja que als penitents se'ls clava de veritat a la creu amb claus llargs. Malgrat pugui parèixer una costum antiga, el cert és que aquesta costum data de 1992.

Florència (Itàlia)

El **Diumenge de Resurrecció** té lloc un complex ritual: sis bous blancs duen fins la basílica de Santa Maria del Fiore un carro construït el 1679 carregat de focs artificials. Des de l'altar major fins al carro s'estén un cable pel qual baixa un colom mecànic que pren la metxa que encén els focs.

Països nòrdics (Noruega, Suècia, Finlàndia)

En aquests països la Pasqua es celebra de manera més profana. A Noruega des de 1923 aquests dies estan lligats a les històries policiaques i d'assassinats. Les ventes de novel·les negres es disparen, la televisió i la ràdio emeten sèries de relats d'intriga. Sembla que tot començà amb la promoció d'una novel·la de misteri en el qual el seu argument tenia lloc durant els dies de Pasqua.

A Suècia i alguns indrets de Finlàndia el **Dijous Sant** es celebra una espècie de capta en què els nins, disfressats, van per les cases a cercar caramels. Segons una llegenda, les bruixes volaven a una muntanya d'Alemanya el dijous anterior a Setmana Santa per divertir-se amb Satanàs. Moment que aprofitaven els habitants dels pobles per fer fogates i conjurs perquè no tornessin.

QUÈ PODEM FER?

Activitats en família

Elaborar panades, rubiols i crespells

Ens arromangam per preparar els menjars més típics de la Pasqua a Mallorca. Ens podem ajudar de les receptes de les nostres padrines i padrins i junts en família

*Amb Déu siau! Mos n'anam.
Fareu Pasco amb alegria,
i en es ball sa vostra fia
podrà treure bé s'estam.*

participar en el procés de l'elaboració de la pasta i preparar els condiments per posar a les panades. No oblideu destriar si són de verdura o carn! Les panades, de pasta dolça o salada! I per postres, rubiols i crespells!

Dibuixem ous de Pasqua

Com era tradició, els padrins joves regalaven als seus fillols una mona de Pasqua i l'amagaven. Com a activitat relacionada podem elaborar els nostres propis ous de pasqua amb cartolina i pintar-los al nostre gust. Després també els podem amagar per la casa i buscar-los tots plegats. A veure qui els troba primer!

Rituals compartits

Participem com espectadors en les representacions teatrals de la Setmana Santa

Aquestes festes, tot i ser d'un marcat caràcter religiós, tenen també un important vessant popular. El poble participa en les representacions de les principals escenes de la Passió, Mort i Resurrecció de Jesucrist. Malgrat no participar-hi com actors podem fer-ho essent espectadors i gaudint d'una tradició que s'ha mantingut viva des dels finals de l'Edat Mitjana. Aquest any es celebren els 25 anys de la representació del Davallament al poble de Sant Joan, i n'és una bona ocasió per assistir a veure'l a un dels indrets amb més encant del Pla de Mallorca, el santuari de Consolació.

Any Llorenç Moyà

Aquest 2016 es commemora la figura de l'escriptor Llorenç Moyà (Binissalem 1916 – Palma 1981). És una bona oportunitat per recordar-lo és assistir a l'obra teatral *Via Crucis* que anualment es celebra a les escales de la Seu.

Participem en el pancaritat de la nostra ciutat o poble

A gairebé tot els municipis es celebra una jornada de pancaritat. Podem participar en aquesta bonica caminada i gaudir d'un dia de primavera acompanyats del bon menjar de Pasqua, ballades populars, jocs i festa organitzada pels quintos i quintes del nostre poble.

Anar d'excursió

L'explosió de la primavera, el deixar enrere els dies grisos i freds de l'hivern, conviden a sortir de casa i anar d'excursió. Mallorca floreix en aquesta època i podem fer com els antics romans, celebrar la vinguda de la primavera. A més, aprofitam per baixar les panades i rubiols que ens hem menjat durant tots aquests dies.

TRADICIONARI DE MALLORCA #05

Direcció: Carme Castells

Documentació i elaboració: Catalina Martorell i Joana Serra

Fonts:

ALCOVER, A.M.; MOLL, F. DE B.: *Diccionari català-valencià-balears*. Editorial Moll., Palma.

AMADES, J. (2001): *Costumari Català. El curs de l'any*. Salvat Editores, Barcelona.

AV (1992): *Calendari de festes de les Illes Balears i Pitiüses*. Fundació Serveis de Cultura Popular, Barcelona.

AV (2008): *L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues*. Institut d'Estudis Balearics, Palma.

FONT, M. S. (2005): *Cuina i menjar a Mallorca. Història i receptes*. Miquel Font Editor, Palma.

JANER, G. (1999): *Les festes llunyanes. Tradició i llegenda dels mallorquins*. J.J. de Olafeta, Editor, Palma.

MASSIP, F. (2008): "Teatre i festa", dins *L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues*. Institut d'Estudis Balearics, Palma.

MUNAR, F.: (2001): "Algunes notes històriques sobre el Davallament i les representacions de Setmana Santa a Mallorca" a

ROSSICH, A. (Coord.): *El teatre català dels orígens al segle XVIII*. Edition Reichenberger i Universitat de Girona, Kassel.

SOLER, J. (dir.) (2005): *Tradicionari: enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya*. (Vol. 5) Enciclopèdia Catalana, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

VALERO, G.; BUENO, J.; FONTS, B. (2010): *Les festes de Palma. Història, tradició i vigència*. Lleonard Muntaner Editor, Palma.

Festes.org: l'espai on comença la festa. www.festes.org

Cançoners 2.0. www.canconerdemallorca.cat

Espipellades: <http://www.caib.es/sacmicrofront/archivopub.do?ctrl=MCRST349Z171227&id=71227>

Editat per la CASA PARE GINARD. MUSEU DE LA PARAULA.
Sant Joan, Mallorca, 18/03/2016.